

ונמצא חלזון ממנו ניתן להפיק תכלת, הרי שעל-פניו ניתן יהיה להכשירו למצוה, וזאת ללא קשר לשאלה האם מדובר באותו חלזון בו השתמשו בזמן חז"ל¹⁵.

מהו חלזון?

בעל קונכיה (שבלול).

פסיקתא דרב כהנא (פיסקא י"א - ויהי בשלח כ"א) - "חלזון הזה כל מה שהוא גדיל נרתיקו גדיל עמו".

דברים רבה (פרשת כי תבא י"א) "מהו לא בלו שלמותיכם מעליכם ... א"ל ולא היו גדלים, והיו הבגדים קטנים להם? א"ל אל תתמה על זו, החלזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו"¹⁶.

שלבי גדילתו של הפורפורה – כדברי המדרש, 'מלבושו גדל עמו'.

הרמב"ם במסכת כלים, בבואו לבאר טבעת מתכת המוזכרת במשנה, אשר נקראת "חלזון", מזהה את החלזון כשבלול בעל צדף¹⁷ –

"חלזון - והוא כעין צדף עשוי מברזל ונועלין בו את הדלתות, ואותו הצדף הוא הצדף של בעל חי הימי הנקרא חלזון [בערבית]"¹⁸.

¹⁵ דברי התוספתא הובאו להלכה בראבי"ה (חלק א' - נדה סימן קצ"ג) לענין הלכות כלאים. ועיי' בירושלמי (כלאים ט', א') - "מה שני תולעת דבר שיש בו רוח חיים אף כל דבר שיש בו רוח חיים". ופיי מהר"א פולדא ור"ש סיריליאז דקאי על תכלת, ע"ש. ושם ניתן ללמוד כי זהו המקור לאותו דין המובא בתוספתא. אולם בפני משה פיי בדרך אחרת – ע"ש.

¹⁶ ועיי' רש"י (דברים ח', ד') "שמלתך לא בלתה - ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים, ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם, כלבוש הזה של חומט שגדל עמו". ומבואר דחלזון וחומט אחד הם. וכמו"כ בפיי הרא"ש (דברים כ"ט, ד') - "אל תתמה שהרי בא ראה מביתו של שבלול כל זמן שהוא גדל ביתו גדל עמו", וכתב "שבלול" במקום "חלזון" מכיון שאחד הם, וראה לקמן עמוד 13 והערה 23.

¹⁷ וכן בר"ש (שם) – "או שקשר חלזון – מברזל עשוי כדמות חלזון דג שבים שמדמו צובעים תכלת ומשוי ליה מנא ובערוך פירש או תבלול בעינו תרגומו חלזונא (ויקרא כ"א, כ')".

¹⁸ משנה כלים (י"ב, א') "או שקשר חלזון בראשה טמאה". ובפיה"מ להרמב"ם נמצא כן בתרגומו המדויק של הגר"ע קורח (נדפס במהדורת עוז והדר ובמהדורת מאורות) וכן בתרגום הגר"י קאפח (מהדורת

החלזון ניתן לתאור כתולעת (שבולל הינו בעצם תולעת עם קונכיה).

1. במסגרת הדיון במומי הקדשים, המובא במסכת בכורות, מבואר כי מילות המשנה "חלזון" ו"נחש", מתייחסות לאותו מום – מכאן לכאורה משתמע, כי חלזון דומה לנחש¹⁹.

2. הראשונים מגדירים חלזון כתולעת:

רש"י (סנהדרין צ"א.) - "חלזון - תולעת שיוצא מן הים אחד לשבעים שנה וצובעין בדמו תכלת".

ר"ש וראב"ד (תוי"כ מצורע ה' פרשתא אי הלכה י"ד) "אי תולעת, יכול אחד מן הצבעים שבתולעת: כגון תכלת הצבוע בדם חלזון"²⁰.

ראב"ה (ח"א - שבת סימן קצ"ה) "דחלזון תולעת ואין לו עור, ולא שייד למימר מקלקל בחבורה".

החלזון - בריה ימית בעלת תנועה מוגבלת.

הראב"ד וראשונים נוספים מתארים את החלזון כבריה שהיא יצור ביניים בין דג לצומח. הגדרה זו נובעת מכך שמדובר למעשה בבריה ימית, אשר יכולתה לנוע הינה מוגבלת²¹.

מוסד הרב קוק, וכן בערבית המקורית ישנה מילת "צדפה - قَدِيفَة" שפירושה "שריון", וגם כתב כי הוא "בעל חי ימי – אלחיואן אלבחר" ולא דג (שהוא בערבית סמק - سمك). ותמוה מאד על אלו שהקשו מכך שמשמעות דברי הרמב"ם (ב"משנה תורה") הינה שחלזון הוא דג ממש, דבר המנוגד למשמעות דברי הגמרא, אשר כתבה ש"ברייתו דומה לדג" – והרי מביטוי זה ניתן לדייק כי אינו דג ממש, ולדבריהם הרמב"ם גם יסתור את דברי עצמו בפיה"מ. ובאמת ההסבר פשוט, שמה שקראו בשם "דג" אינו אלא בשל העובדה, ולפיה כל שבים נקרא דג, וכמש"כ הגר"א בפירושו (כלים י', א'), - "כל שבים מין דג הוא, כל דמות שיהיה לו", והוכחנו דבר זה לקמן בהערה 182.

¹⁹ בכורות (ל"ח.) - "חלזון נחש ועצב. איבעיא להו: חלזון הוא נחש, או דלמא חלזון או נחש? ת"ש, דאמר רבה בר בר חנה סח לי רבי יוחנן בן אלעזר: זקן אחד היה בשכונתינו ור"ש בן יוסי לקוניה שמו, ומימי לא עברתי לפניו, פעם אחת עברתי לפניו, אמר לי, שב בני, שב! חלזון זה - מום קבוע לשחוט עליו, והו נחש שאמרו חכמים." ועי' ר"ש (הובא בהערה 20), אשר משווה להדיא בין חלזון זה של מום לחלזון התכלת.

²⁰ פי' הר"ש והראב"ד על הספרא (תורת כהנים מצורע ה' פרשתא אי הלכה י"ד) – "ושני יכול פיקס, תלמוד לומר תולעת אי תולעת יכול אחד מן הצבעים תלמוד לומר ושני הא כיצד זו זהורית טובה, יוחנן בן דהבאי אומר ושני תולעת, שני שבתולעת".

החלזון מזוהה במפורש כשבלול.

ישנן שתי מילים בלשון הקודש המשמשות שתיהן לתאור חלזונות²²: 'שָׁבְלוּל'²³ ו'חֹמֶט'²⁴. המילה "חלזון" מקורה בלשון ארמית²⁵.

1. בשלוש המילים הללו – שבלול, חומט וחלזון, רש"י וראשונים נוספים מתרגמים בלע"ז (צרפתית עתיקה) באותו אופן - לימצ"א / לימ"ס²⁶. המילה לימ"ס בצרפתית פירושה שבלול²⁷.

²¹ ראב"ד (פי' לסי' יצירה הקדמה ד"ה הנהיב החי): "והמשל בזה כי הנה החלזון (עטרת) אי אפשר לעמוד עליו אם הוא מכלל הדגים או מכלל הצומח, כי הוא חי ומתנועע אינו מחליף מקומו כי הוא נעוץ ותקוע בארץ", רלב"ג (ספר מלחמות ה' מאמר א' פי"ב): "אל מה שהוא ממוצע בין הצמח והחי, והוא האספוג הימיים ומיני החלזון הקיימים", ר' שם טוב אבן פקלירא – ספר המבקש (עמ' מ"ה): "וכן החלזון מורכב מצמח ומב"ח", רמ"ע מפאנו (מאמר צבאות ה' ח"ב ט"ו): "החלזון הוא דומם והוא צומח והוא חי, אמנם ידענו כי כן שהרי חי הוא שגופו מתנועע במקום גידולו אילך ואילך אף על פי שאין שם אויר נושם בו ולא מים רדופים מנענים אותו ויש במינו דם וצבעו ירוק דומה לים, וצומח הוא שאינו זז ממקום גידולו אלא שרשו נעוץ ותקוע בקרקע הים כאלנות הארץ ואחד לע' שנה נעקר משם ועולה מן המים, ואז הוא דומם בלא תנועה כלל כמו האלנות אחרי עקירתם". וכן היעב"ץ במטפחת ספרים (פי"ט אות צ"ז): "החלזון בריה שבים מצביעין בדמו תכלת, והוא בעל חי סגור בין שתי קלופות (קרויין מושלן בל"א) אי אפשר לעמוד עליו אם הוא דג או צמח, כי יש בו חיות ותנועה ואינו זז ממקומו כי הוא נעוץ ותקוע בקרקע הים". ופשוטים הדברים, כי במה שאמרו שהוא נעוץ בקרקע כוונתם שכן הוא רוב הזמן שהוא נראה כן, שהרי היעב"ץ עצמו (הובא לקמן בהערה 32) כותב שהוא דומה לדג וחומט, ובודאי ידע שישנה לחומט אפשרות תנועה איטית.

²² ע' רש"י (דברים ח', ד') "שמלתך לא בלתה - ענני כבוד היו שפים בכסותם ומגהצים אותם כמין כלים מגוהצים, ואף קטניהם כמו שהיו גדלים היה גדל לבושן עמהם, כלבוש הזה של חומט שגדל עמו". ובמדרשים מובא מאמר זה בחילוף מילת חומט ב"חלזון", דברים רבה (כי תבא י"א) - "מהו לא בלו שלמותיכם מעליכם... א"ל ולא היו גדלים, והיו הבגדים קטנים להם? א"ל אל תתמה על זו, החלזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו". וכן בדרשות ר"י אבן שועיב (פרשת עקב) "כי ענני כבוד היו מנהיגים אותם והיו גדילים כגודל הנערים כחומט הזה". ובפי' הרא"ש (דברים כ"ט, ד') הובא מאמר זה בלשון "שבלול", כמובא לעיל הערה 17. ועי' אוצר המדרשים (שירה עמוד 524) - "חומט מה הוא אומר, כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש". רואים ששבלול וחומט הם אותו מין. וכן במאירי (שבת ע"ז): "שבלול והוא החומט הנקרא לימאק". וראה חכמת שלמה (שבת שם) בד"ה שבלול - "לימצא נ"ב הוא פי' של חומט".

²³ תהלים (נ"ח, טו) "כִּמוֹ שָׁבְלוּל תִּמָּס יִהְיֶה נֶפֶל אֶשֶׁת בֶּל חֲזוֹ שְׁמִשׁ".

²⁴ ויקרא (י"א, לו) "וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ וְהַלְטָאָה וְהַחֲמָט וְהַתְּנִשְׁמָת". ועי' ספר העיקרים (מאמר ג' פרק א') "...כי כלי מלחמתם הם נוצרים עמהם בטבע, כקרנים לשור והמלתעות לחזיר והקוצים לקפוד והמגן לחומט ודומיהן, וכן לא יצטרכו לעשות שום מלבוש, כי לבושם נוצר עמם בטבע".

²⁵ ע"ז (כ"ח): "לייתי משקדי חלזוני. ואי לא, מייתי משח קירא".

²⁶ נביא כאן מספר דוגמאות לכל מלה:

חומט - רש"י (ויקרא יא ל, וביתר ביאור בחולין קכב א וכן בחגיגה יא א) (בטעות נדפס שם "לימגא" ובתוס' ר"ד הביאו על נכון "לימצא"): "החמט - לימצ"ה", חזקוני (שם) "החמט לימצ"ו". סמ"ג (עשין סימן רמד-רמו) "חומט לימצא", ראב"ד (תשובות ופסקים סימן רז) "החמט שנקרא לימצא". ספר השורשים לרד"ק (ערך חמט)

2. כל המילים הללו מתורגמות באותו אופן ע"י: המהרי"ל, המהרש"ל, הב"ח,

המלבי"ם ועוד אחרונים - שנעק"ע²⁸. המילה שנעק"ע ביידיש (schnecke בגרמנית) משמעה שבלול.

3. מלבד ארמית, גם בשפות מזרח-תיכוניות נוספות – כמו ערבית ופרסית -

משתמשים במילה חלזון - חלזון²⁹, עבור שבלול.

"והחמט והתנשמת (ויקרא יא, ל), שרץ ממיני השרצים ופירשו בו שהוא שקורין בלע"ז לימס"א. ויש מי שפירש כי הוא הנקרא בלע"ז ברב"ו [ברכ"ו]. ואף שיש שפירשו אחרת בתירגומו של חומט, אין נפק"מ לענייננו, דגם אם לדעתם חומט אינו לימצ"א (שבלול), מ"מ ודאי שבלול וחלזון הם לימצ"א (שבלול), דבזה לא פליגי.

שבלול - רש"י (שבת ע"ז): **"שבלול - לימצ"א"**. מיוחס לרש"י (מועד קטן ו:): **"דכתיב כמו שבלול תמס יהלך - שבלול שקורין לימצו"ן"**. (וכ"ה בפ"י רש"י למס' משקין (מו"ק) מכת"י שם). רש"י (תהלים נ"ח, ט"ו) **"שבלול - יש פותרין לימצ"א בלע"ז"**. ועי' בראשית רבה (וירא פרשה נ"א) **"כתיב (תהלים נ"ח) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש וגו', כהדין כיליי סיליי לימצא כשלשול הזה שהוא נמחה בצואה"**. וכע"ז במאירי (שבת ע"ז): **"שבלול והוא החומט הנקרא לימצא"**.

חלזון – רש"י (עבודה זרה כח: ב) משקדי חלזוני - **לימ"ץ בלע"ז מין חלזון"**. (במהדורות ישנות ובע"י נדפס בטעות "נימ"ץ", ובמהדורות החדשות ובמתרגם בסוף המסכת תוקף). רבינו גרשום (מיוחס) (בכורות לח:): **"חלזון קורין בלע"ז לימצ"א"**.

²⁷ ניתן לקבוע מהי "לימצא" על-סמך דברי רש"י (חגיגה י"א). "חומט - אומר אני שהוא מין שרץ שקורין לימצ"א, הגדל בקליפה ההולכת ומעגלת תמיד כל כמה שגדל, ותחילת הניצר כקליפה של עדשה היא". רש"י (חולין קכ"ב). "חומט - לימצ"א שתחלת ברייתו בכעדשה צא ובדוק בתיק שלה שגדל והולך עמה תחלתו כעדשה ממש הוא בשוליו". וכן ברד"ק (שם) **"ושבלול הוא שרץ הנקרא בלע"ז לימס"א, ויש אומרים קראקו"ל. נפל אשת בל חזו שמש, ויהיו כמו נפל האשה כי זה וזה לא ראו שמש, שבלול שהוא מתכסה בתוך קליפתו שהיא לו כמו לבוש"**.

בצרפתית בת-זמננו משמשת המילה "לימץ" במשמעות של תולעת, ואילו במילה הדומה "לימצון" משתמשים בכדי לציין שבלול. כפי שהערנו, שבלול הינו למעשה תולעת בתוך קונכיה. רש"י משתמש בשתי המילים עבור שבלול, כפי שרואים בברור לעיל מתרגומו את "חומט" כבעלת קונכיה.

²⁸ ספר מהרי"ל (מנהגים - ליקוטים נ"ז) **"שבלול, אמר שהוא שנעק"**. חכמת שלמה (שבת ע"ז): **"רש"י פי שבלול חומט שקורין (בל"א שנע"ק)"**. הגהות הב"ח (שבת ע"ז): **"ד"ה שבלול לימצא. נ"ב שקורין שנעק בל"א"**. מלבי"ם (תהלים נ"ח, ט"ו) **"כמו שבלול (שנעקע)"**. המתרגם (בסוף המסכת – ע"ז כח), וכן בתבואות הארץ (תוצאות הארץ פ"א) **"החומט – בלשון ערבי אלחלזון (שנעקע) ומוכח מזה שחלזון התכלת מין חומט (שנעקע), וכן הוא ברבה סוף פ' כי תבוא, החלזון הזה כשגדל מלבושו גדל עמו, עכ"ל, וזה שנעקע כידוע"**, וכן תירגם מהר"ז בינגא (תלמיד המהרי"ל) בהל' ציצית (מהד' מ"י, עמ' ע"ג הגה ע') **"שבלול - שנעק"**.

²⁹ וכ"כ להדיא בס' אלמרשד אלכאפי (המדריך המספיק) לר' תנחום הירושלמי (ספרו הוא כמילון ללשונות הרמב"ם, ע"י בהקדמת המו"ל), **"חלזון... הוא אלחלזון בערבי ג"כ... דם חלזון שצובעין בו התכלת ג"כ מין מן החלזון"**, ע"ש. ועי' ספר השרשים לאבן ג'נאח (עמ' שבי"ל) **"ויכשר אצלי שאומר בשבלול ענין אחר והוא שאדמהו לדברי רבותינו ז"ל, אמר רב יהודה אמר רב כל שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית וראיתי בפרוש לרבנו האי שהוא ממיני השרץ והכתית היא**

4. בסורית (ארמית של ימינו) משתמשים גם כן במילה **ܚܠܙܢܐ** - חלזון³¹ עבור שבלול.

כת"י פארמא 3011

בערוך מובא ציור של חלזון (ראה בצד). נראה מהציור, כי הוא מתאר קונכייה עגולה של שבלול, שהרי לא קיימת בריה נוספת, הדומה לתמונה הזו. פרט לכך, הרבה אחרונים מזהים את החלזון במפורש כשבלול או כחומט³².

'חלזון' מציין שם כולל עבור מין השבלולים.

המילה 'חלזון' איננה מתארת מין מסויים או סוג מיוחד של שבלול, כי אם את משפחת השבלולים בכללותה, והיא מהווה שם כללי עבורם. 'חלזון' תרגומו שבלול סתם, כפי ש'עוף' אינו מציין מין עוף מסוים, כי אם את משפחת העופות. (כך גם 'תולעת' מציינת שם כללי למין התולעת, והעובדה שישנה תולעת מסויימת, ממנה מפיקים את הצבע ל'תולעת שני', אינה גורעת מכך.) ראייה לכך ש'חלזון' הוא שם כללי הינה העובדה ששבלולי אדמה – החיים על האדמה ואינם מצויים בים – ג"כ נקראים חלזון, כפי שנראה בדוגמאות הבאות

(1) תרגום יונתן: **"כָּל אֵילָנִיכּוֹן וּפְרִי אֶרְעֲכּוֹן יִשְׁעֵי חֲלֹזְנָא"**³³

סמיטא ואין ספק שהוא רמש רך ולח ראוי לרכך הסמטות. וקרוב בעיני שהוא הרמש שקורין לו **בערבי חלזון** כי הוא כתאר הזה".

³⁰ **בשיטה זו נעשה שימוש בידי הראשונים** על-מנת להבין פירושן של מילים משורשים בשפות אחרות, ע"י הקדמה לספר הערוך (קאהוט) שהביא מאות דוגמאות מספר הערוך שפי' את המילים ע"פ הרבה שפות זרות (אדומי, ארמי, טיית, יון, ישמעאל, כנען, ערבי, פרסי, רומי). ועי' רמב"ן (שמות ל', כ"ג עה"פ מר דרוה) שהביא ראיה לפירושו מלשון ארמי, ערבי, פרסי, יווני, ורומי. ועי' ספר השרשים לאבן ג'נאח (עמ' שבי"ל הנ"ל). ועי' אבן עזרא (שמות י"ב, ט') "וכבר אמרתי, כי **רוב לשון ערבי דומה ללשון עברית**". וכן מצינו בחז"ל, כגון בסוכה (ה:) "אמר רבי אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא", וכן עשו במגילה (נ"ח). בכדי לפרש מספר פסוקים. סנהדרין (ד:) "רבי עקיבא אומר: אינו צריך, טט בכתפי - שתיים, פת באפריקי - שתיים". וכל שכן לעניננו, שהמלה "חלזון" אינה לשוה"ק, כי אם לשון אחרת בו השתמשו חז"ל.

³¹ אגודת המחקר הצרפתית לאשורית עתיקה – מתוך מילון סורת' המקוון. וכן מצינו לפעמים שנקרא עם אות "א" בסוף, כגון בתרגום יונתן (דברים לג יט) **"וְחֲלֹזְנָא"**.

³² סידור יעב"ץ (קריאת שמע): "גוון כעין הכחול וכרקיע בטהרתו, וצובעין אותו בדם **חלזון**, בריה שבים **דומה לדג וחומט ימיי**". פי' מהר"י כהן (חתן המהר"ל מפראג וחותנו של המהר"ם לובלין) על מדרש תהילים (מזמור כ"ג): **"החלזון – חומט"**. וכן בתבואות הארץ (המ"ל) ובשו"ת דברי יוסף (ל"ט).

³³ דברים (כ"ח, מ"ב) **"כָּל עֵצָךְ וּפְרִי אֲדָמָתְךָ יִרְשׁ הַחֲלָצֶל"**, ובכתר יונתן: "כל עציכם ופירות אדמתכם יכלה החילזון". בדפוסים נדפס בטעות "חלזונא", ותוקן ע"פ הערוך (ערך חלזון ג') וכן בר' תנחום הירושלמי הנ"ל, ובאר שבע (סנהדרין צ"א).

(2) יד רמה: "עלה להר... דמסתברא האי חלזון לאו האיך דאמרינן גבי

תכלת הוא אלא מינא אחרינא..."³⁴

(3) ריטב"א (וכן בחידושי הר"ן): "דשאני חלזון שאינו בעל איברים אלא גוף

אטום כחלזונות שבאשפות"³⁵

(4) רש"י: "משקדי חלזוני – ... מין חלזון"³⁶.

תנאי שני – על עין הצבע המופק להיות בעל מראה כחול (בדומה לספיר, שמים וים).

התורה מצוה עלינו להטיל בבגדנו 'פתיל תכלת'. עין צבעו של התכלת דומה לצבע כחול, שהרי הגמרא מדמה אותו לצבע של ספיר, שמים וים.

חולין (פ"ט.) - "רבי מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל הצבעונין מפני שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד דכתיב (שמות כ"ד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' וכתוב (יחזקאל א') כמראה אבן ספיר דמות כסא"³⁷.

מדברי חז"ל ניתן להביא ראיה נוספת לכך שעינו של התכלת הוא כחול, שהרי הוא זהה לעינו של ה'קלא אילן', שהוא צבע כחול המופק מהצומח - אינדיגו. ישנם

³⁴ סנהדרין (צ"א.) "עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחד, למחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חלזונות." ופי' ביד רמ"ה: "דמסתברא האי חלזון לאו האיך דאמרינן גבי תכלת הוא מכמה אנפי – חדא, דהאיך בהר מאי בעי, וכי תימא דסליק בענני במטרא ונחית אטורא אי הכי מאי קאמר ליה למחר נתמלא כל ההר כולו חלזונות, ודילמא הנך כולהו מימא אתו ולא מהאיך [קמא] איבנו, ותו - היכי מייתי ליה ראיה ממי דלא נפיק אלא משבעים שנה לשבעים שנה וכל שכן להאיך פירושא בתרא דקשיא טפי, דכיון דביצי חלזון משרצין כולן הרי אין נבראין מן העפר ומאי ראיה איכא מינה לתחית המתים. אלא מסתברא דהאי חלזון דהכא לאו האיך דאמרינן גבי תכלת הוא, אלא מינא אחרינא דמיברי מעפרא וממיא ומקרי בלשון ערבי חלזום."

³⁵ חידושי הריטב"א (שבת ע"ה.) "ולחייב משום נטילת נשמה.... ותירץ ר"ת ז"ל דדם חלזון מיפקד פקיד ואין בו משום חובל וכדאמרינן בכתובות (ה:), ורבינו ז"ל בשם רבו רבינו הגדול ז"ל פירש דשאני חלזון שאינו בעל איברים אלא גוף אטום כחלזונות שבאשפות, ובכי הא ליכא נטילת נשמה אלא כשנוטל כל נשמתו לגמרי." וכ"כ בחידושי הר"ן (שבת ק"ז.) "דשאני חלזון שהוא גוף אטום כחלזונות הללו שבאשפות ואינו בעל איברים."

³⁶ על הגמרא בעבודה זרה כח: (שאינה עוסקת בעניין התכלת) - "פיקעא תתאה מאי לייתי תרבא דצפירתא דלא אפתח וליפשר ולישדי ביה ... ואי לא לייתי משקדי חלזוני..."

³⁷ ופירש"י: "מה נשתנה תכלת - שהזיקתה תורה לציצית. שהתכלת דומה לים - שהחלזון מן הים הוא עולה אחת לשבעים שנה ומראית דמו דומה לים וים אנו רואין שדומה לרקיע ורקיע לספיר וספיר לכסא הכבוד דכתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר והוא כעצם השמים אלמא שמים דומין לספיר וספיר הוא כסא הכבוד דכתיב כמראה אבן ספיר דמות כסא וכשהקב"ה מסתכל בכסא הכבוד שלו נזכר במצוה זו שהיא כנגד כל המצות."